

Socrates' Death in Terms of the Meaning of Life

Mustafa BİNGÖL¹

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ABSTRACT

RESEARCH ARTICLE

Death is the end of biological vitality. It is in a short phase up to this sentence. In fact, death has embarked on a mysterious journey, leaving behind all the goodness and beauty. For some, this uncertainty is a fear, while for others it is to think about the people they left behind. The purpose of our handling Socrates in terms of the meaning of life is its attitude towards death. Namely, he is a philosopher who is remembered by his death. It has a universal attitude for the whole world. He accepted death at his own will and chose immortality. So what are the reasons that led him to death? Unfortunately it is "asking questions!" Asking questions is essential to seeking information. However, Socrates' questioning was considered as a threat against the taboos of the time; which is why it is not accepted. So what could be the reason for Socrates asking questions? It is purely sprouts of a thought on the words of the oracle in the Delphoi temple. "Is there anybody who is more knowledgeable than Socrates?" he asks and gets the answer "there is no". After this phase, Socrates begins to think about what God means through prophets. This thought continues until he finds someone who is wiser than himself. He believes that it is impossible to know everything exactly and completely, no matter who he goes to. In this case, he was aware that he did not know anything, and therefore assumed that he was more knowledgeable than them. So if we express the meaning of life as "asking questions", our search for truth will continue until death. Socrates' death is not an acceptance, but rather a challenge. With this challenge, he condemned death and those who accused him. It is unclear what death will bring for us. Maybe it's the greatest of all good. However, people are afraid of death as the worst of all. Socrates' attitude towards death is almost nonexistent today. Because the stage that starts with denial and loneliness for individuals approaching death ends with acceptance and hope. These stages emerge during interviews with fatal patients. Among these stages, there are stages such as anger, bargaining and depression. Consequently, considering the stance of Socrates in the face of death and evaluating the perception of death today will help us on the journey to uncertainty (death).

Received: 17.03.2020

Revision received:

02.04.2020

Accepted: 04.04. 2020

Published online:

26.05.2020

Key Words: Death, Socrates, fear, question

¹ Corresponding author:

Dr. Öğr. Üyesi

mustafa.bingol@erzurum.edu.tr

Orcid: 0000-0001-5155-9910

Hayatın Anlamı Açısından Sokrates'in Ölümü

Mustafa BİNGÖL¹

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ÖZ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ölüm, biyolojik canlılığın son bulmasıdır. İşte bu cümle kadar, kısa bir evrede gerçekleşir. Aslında ölüm, tüm iyilikleri ve güzellikleri geride bırakarak gizemli bir yolculuğa çıkıştır. Kimisi için bu bilinmezlik bir korku iken kimisi için ise geride bıraktığı insanları düşünmektir. Hayatın anlamı açısından Sokrates'i ele almamızın gayesi, onun ölüm karşısındaki tavrıdır. Şöyle ki ölümüyle hatırlanan bir filozoftur. Tüm dünya için evrensel bir tavır sergilemiştir. Kendi iradesiyle ölümü kabullenmiş ve ölümsüzlüğü seçmiştir. Peki onu ölüme iten sebepler nelerdir? Ne yazık ki onun "soru sormasıdır!" Soru sormak aslında bilgi arayışının temelidir. Ancak Sokrates'in soru sorması dönemin tabularına karşı tehdit olarak düşünülmüştür; ki bu yüzden kabullenilmemiştir. Peki Sokrates'in soru sorma sebebi ne olabilir? Tamamen Delphoi tapınağındaki kahinin sözleri üzerine bir düşüncenin filizleridir. Khairephon'un kahine "Sokrates'ten daha bilgin biri var mıdır?" diye sorar ve cevap olarak "yoktur" yanıtını alır. Bu evreden sonra Sokrates, Tanrının kahinler aracılığıyla ne demek istediğini düşünmeye koyulur. Bu düşünce, yolculuğu kendinden daha bilge birisini bulana dek sürer. Her kime giderse gitsin her şeyi tam ve eksiksiz olarak bilmenin mümkün olamayacağı kanaatine varır. Bu durumda kendisi bir şey bilmediğinin farkındaydı ve bu yüzden onlardan daha bilgin olduğunu varsaymıştır. O halde hayatın anlamını "soru sormak" olarak ifade edersek, hakikat arayışımızda ta ki ölüme dek sürecektir. Sokrates'in ölümü bir kabullenme değildir, aksine bir meydan okuyuştur. Bu meydan okuyuş ile ölümü ve onu suçlayanları mahkum etmiştir. Ölümün bizler için ne getireceği belirsizdir. Belki tüm iyiliklerin en büyüğüdür. Ancak insanlar ölümden, kötülüklerin en büyüğüdür gibi korkmaktadırlar. Sokrates'in ölüm karşısındaki tavrı günümüzde yok denecek kadar azdır. Çünkü ölüme yaklaşan bireyler için inkar ve yalnızlaşma ile başlayan aşama kabullenme ve umut ile sonlanmaktadır. Ölümcül hastalar ile yapılan görüşmelerde bu aşamalar gün yüzüne çıkmaktadır. Bu aşamaların arasında öfke, pazarlık ve depresyon gibi aşamalarda mevcuttur. Sonuç olarak, ölüm karşısında Sokrates'in duruşunu ele almamız ve günümüzdeki ölüm algısını değerlendirmemiz bizlere, bilinmezliğe (ölüm) yolculukta yardımcı olacaktır.

*Alınma Tarihi: 17.03.2020
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 02.04.2020.
Kabul Edilme Tarihi: 04.04.2020
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 26.05.2020*

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Sokrates, korku, soru

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
Dr. Öğr. Üyesi
mustafa.bingol@erzurum.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5155-9910

Giriş

Ölüm, insanın bilinçli deneyiminin sonlanmasıdır (Cevizci, 2010: 1214). Bu tanım ölümü tinsel açıdan ele alırken, maddi açıdan ise insanın hayati fonksiyonlarının durması olarak ifade edilebilir. Ölüm, bilinçli deneyimin sonlanması ile beraber hayati fonksiyonlarını kaybeden insanın bilinmez bir aleme yolculuğudur. Peki bu yolculuk neden bu kadar korkutucudur? Bunun birçok sebebi olduğunu söyleyebiliriz. Hayatımızı bu ölçülerde kurguladığımız zaman ölüme bir yok oluş olarak değil, bir başlangıç olarak bakabiliriz. Ölümü bu açıdan ele alan ünlü Antikite filozofu Sokrates'tir. Sokrates, inandığı gibi yaşayan ve bu şekilde hayata veda eden ilk büyük filozoftur.

Hayatın anlamı açısından Sokrates'in ölümünü ele almamızın haklı gerekçeleri vardır. Bizler ölümü gizemli ve ürkütücü olarak nitelendirmemizin sebebi bütün iyiliklerden ve güzelliklerden bizleri uzaklaştırmasıdır. Ancak Sokrates gibi duyuşsal alemler olumsuzlayarak düşünsel aleme önem atfedebiliriz. Zaten ölüm düşünsel aleme bir geçiş ise bizi orada nelerin beklediğini tam olarak bilemiyoruz. Sadece bu konuda inançlarımız bize yol gösterebilir. Şayet ölüm, bütün güzelliklerin bizi beklediği bir alem ise nihai noktada korkulacak bir şey değil, aksine mutlu olacağımız bir durumdur. Ruhun ölümden sonra gerçek aleme geçeceği hususunda hemfikir olan birçok filozof, ölümün insan için en büyük iyilik olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu açıdan yolculuğumuza devam ettiğimiz vakit şu sorunla karşılaşmamız olasıdır: Hayatlarımızı ölüm öncesi hayata göre mi yoksa ölüm sonrası hayata göre mi kurgulayacağız? Belki de bu soruna karşılık yine Sokrates'e başvurmamız gerekecektir. Çünkü Sokrates Atina halkına azap çektirmek için değil, tam aksine onlara doğruları anlatmak için bir görev üstlenmişti. O, üstlendiği bu vazifeyi Delphoi kahininden aldığı işaret üzerine gerçekleştirmiştir. Khairaphon'un kahine "Sokrates'ten daha bilgin biri var mıdır?" sorusuna karşılık "Yoktur" yanıtı alması ve bunun üzerine Sokrates'in kendisinden daha bilgin bir kişiyi aramasıyla bu süreç başlar. Bu yolculuğunda Sokrates, kime gittiyse tam ve eksiksiz bilmenin mümkün olmayacağına kanaat getirir. Sokrates görüştüğü kişilerin bilgisizliklerini kendilerinin dahi bilmediklerinin bile farkında olmadıklarını ve kendisinin de bilgi sahibi olmadığını ifade etmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda Sokrates görüştüğü kişilerden daha bilgin olduğunu kabul etmiştir. Muhatabına sorular sorarak bu yargıya varan Sokrates, tüm bunlarla ilintili olarak hayatın ve ölümün anlamına dair de sorular sorarak bir kapı aralamıştır. Bu açıdan bakıldığında Sokrates'in yaşamının insanlara rehber olacağını ileri sürebiliriz ki Sokrates'in düşünce tarzı gibi yaşamını ve ölümü de hakikat arayışı üzerine inşa edilmiştir. Sadece soru sorarak bu inşa sürecini devam ettirmemiş olan Sokrates, mantıksal ve dilsel çözümler yoluyla bu inşa sürecini şekillendirmiştir. Sokrates'in hakikat arayışında önem verdiği diğer bir husus ise çürütmedir. Bu ortaya atılan savların örneklemeler aracılığıyla doğru kabullerinden daha güçlü savların ileri sürülmesiyle gerçekleşir. Felsefe literatürüne "Sokratik Yöntem" olarak geçmiş bu yöntem aslında bir kısır döngüden başka bir şey değildir (Evlice, 2014: 45). Sokratik yöntem, muhatabın yanıtlarını ortaya çıkararak bu yanıtlardan ayıklama ile başlar. Bu süreç bilgiye ulaşma ve daha sonra ise Maieutik (doğurtma) yöntem ile devam eder. Doğurtma yöntemini Sokrates, annesinin ebe mesleğine benzeterek açıklar. Annesinin mesleğiyle ilişkilendirdiği ve annesinin bedenleri doğurduğu gibi kendisinin de insanların ruhlarında

bulunan ancak bilincinde olmadıkları bilgilere ulaşmak için ahlaki doğruları doğurduğunu söyler (Arslan, 2010: 85). *Theaitetos* diyalogunda Sokrates bunu şöyle ifade eder: “Yalnızca tanrıya ve bana özgü olan bir iştir” (Platon, 2011: 462).

Sokrates konuştuğu kişilerin bilgi sahibi olduklarını, tartışmanın ilerleyen aşamalarında ise başta ifade ettiklerinin aksine aslında bu bilgiye sahip olmadıklarını gösterir. Sokrates’in doğurtmadaki en ilginç tarafı kişinin bilgisinin olmadığından ziyade varolan bir bilginin farkına varılmasıdır. Kişilerle görüşmelerinin en son aşaması ise Daimonion’un yol göstericiliğine ihtiyaç duyulmasıdır. Ahmet Cevizci, Daimonion’u “Tanrılarla insanlar arasında bulunan, tanrılara insanların niyazlarını, insanlara da tanrıların buyruklarının ileten güç” olarak tanımlamıştır (Cevizci, 2010: 198). Daimonion, Sokratik yönteminin tinsel boyutunu göstermektedir, ki bu son evre Sokrates’e mistik bir hava katmaktadır. Tüm bu evreleri topladığımız zaman Sokrates’in soru sorma ile başladığı süreç ussallığı ön plana çıkarırken doğurtma yöntemi, bilgiyi anımsamanın önünü açar ve nihayetinde Daimonion’un çıkış noktasını oluşturur. Sokratik yöntemi değerlendirdiğimiz de sorgulanmamış bir hayatın ne kadar anlamsız olduğu ortaya çıkar. Yukarıda Sokrates’in duyusal alemin olumsuzladığını ifade etmiştik, fakat bu olumsuzlama aslında sorgulanmamış bir hayat için geçerliliğini korumaktadır. Hayatın anlamı açısından değerlendirmemizde, doğumdan ölüme kadar geçen sürenin irdelenmesiyle düşüncemize konu olan ölüme değil de isteklerimiz ölçüsündeki ölüme kavuşabiliriz.

Sokrates’in yaşamını bir bilme hareketi olarak kurgulaması ve bu ölçüde yaşaması onu Atina için bir tehlike unsuru yapmıştır. Bu durum sadece kadim Yunan için geçerli değildir, aynı şekilde günümüz dünyası içinde geçerlidir. Çünkü insanların bilmediklerini ifade etmek veya ifade ettikleri şeylerin yanlış olduğunu belirtmek oldukça sancılı bir süreçtir. Sokrates’in ölümü ussal açıdan değerlendirmesi onu tanrıtanımla suçlanmasına kadar götürmüştür. Bu durumu ortaya çıkaran olayların başında onun yağmuru Zeus’un eylemiyle değil de bulutların sıkışması ve gevşemesiyle meydana geldiğini ifade etmesidir. Sokrates’in bu tavrı Felsefe’nin rahatsız edici yönünü gözler önüne sermektedir.

Hayatın anlamı açısından hayat ve ölüm üzerine sürekli konuşmuş olan Sokrates, konuşmalarındaki pusulası ise Delphoi Tanrısı’nın söylediği gibi insanın “kendini bilmesi”dir (Arslan, 2010: 142). Bu ifade aynı zamanda Sokrates’in suçlanmasına da sebep olan unsurlar arasında yer alır. Bu suçlamaya karşı Sokrates’in tavrı oldukça önemlidir. Doğru bulduğu bir takım değerler uğruna ölümü göze alması, davranışının yüceliğini gözler önüne koyar. Sokrates’in sadece bu tavrı felsefeyi düşünsel alemden duyusal aleme indirerek, büyük bir dönüşüm imkan sağlar ve bu imkan felsefeye somut ve pratik bir biçime yerleşmiştir. Sokrates’in bunu yaparken pratik bir yaşama önem atfettiğini söylemek doğru bir ifade olmaz, çünkü bu dünyadan bir çıkış aldıktan sonra gerçekliğe geçişin önemli olduğunu ortaya koymaya çalışır.

“Sokrates’in ölümü kimi zaman siyasi bir gösteriş davası ve zorba bir devletin pençesine düşmüş masum bir muhalifin idam edilmesi olarak görülür” (Critchley, 2014: 21). Sokrates’in söylemleri Atinalıları kızdırmış, ancak Sokrates’in bunlara aldırış etmeden bildiği gerçekler üzerinden hayatını sürdürmüştür. Sokrates’in bu tavrı onun ünlü bir filozof olarak, felsefe

tarihine geçmesine sebep olmuştur. Onun ölümü hakikatin gün yüzüne çıkmasının engellemeyeceğini ve ölüm pahasına olsa da yasaları eleştirmekten uzak durulmaması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Zira Sokrates'e göre kendisi devlete yön veren yasaların eksiklikleri ifade etmektedir ve Atina halkını kendisinden yoksun bırakmamaları hususunda uyarmıştır. Sokrates bu durumun Tanrı tarafından kendisine verilmiş bir emir olduğunu düşünür. Sokrates'e göre asıl suçlu kendisi değil, onu suçlu bulan yasalardır. Sokrates'in tüm bu suçlamalar karşısındaki savunması da oldukça manidardır:

“Sizler de yargıçlar ölüm karşısında iyi umutlara kapılmalısınız; şunu da kafalarınıza iyice koyunuz ki, iyi bir insana yaşamı süresinde de öldükten sonra da hiçbir kötülük gelmez; tanrılar onu korur. Benim sonum da öyle rasgele bir son değil; belgince görüyorum ki, şimdi ölmem, bütün acılardan kurtulmam benim için daha iyidir. Belirtinin beni hiç alı koymaması da bundandır. Beni cezaya çarptırırken, suçlarırken benim gibi düşünüyorlardı elbet; dokuncaya uğratmak, tedirgin etmek istiyorlardı beni bu yüzden de kınanmalıdır onlar” (Platon, 2011: 28).

Sokrates, kendisine isnat edilen bu suçlamaların gerçeklere dayanmadığını, hatta bunların onu tedirgin etmek için ortaya atıldığını biliyordu. Tüm bunlara rağmen o, savunmasına şöyle devam eder:

“Sizlerden dileyebileceğim bir şey daha kaldı. Oğullarım büyüyünce Atinalılar, zenginliğin ya da erdemden önce başka bir şeylerin ardına düştüklerini görürseniz, ben sizlerle nasıl uğraşmışsam, sizler de onlarla öyle uğraşınız, cezalandırınız onları. Hiçbir şey değillerken, kendilerini bir şey sanırlarsa, ödevlerine boş verip, değerleri yokken kendilerinin bir şey olduklarını sanırlarsa, ben sizlerle nasıl azarlayıp utandırmışsam, sizler de onları öyle azarlayıp utandırınız. Bunu yaparsanız, bana ve oğullarıma karşı doğru davranmış olursunuz” (Platon, 2011: 39).

Yukarıda da görüldüğü gibi Sokrates'in savunması, bir müdafaadan ziyade eleştiri ve Atinalıların yanlışlarını ortaya koyan bir savunma içerir. Sokrates savunmasının son kısmında kendisine isnat edilen suçlamaların yersiz olduğunu ve kendisinin Atinaları uyardığı gibi kendi çocuklarının da yoldan çıkmaları halinde onların uyarılması gerektiğini söylemektedir. Bununla birlikte Sokrates bu önemli savunması ile haklılığını ortaya koymuş ve nihayetinde savunmasının en anlamlı kısmına gelmiştir:

“Ayrılmak zamanı geldi artık, yolumuza gidelim: Ben ölmeye, sizler de yaşamaya. Hangisi daha iyi? Tanrıdan başka kimse bilmez bunu” (Platon, 2011:39).

Sokrates'in adeta meydan okuyan bu sözleriyle tamamladığı savunması, aynı zamanda onun ölüm karşısındaki tavrını da gözler önüne koyar. Yaşamıyla ölümü öğrenen Sokrates, ölüm karşısındaki tavrı çok açıktır; ona göre ölüm, ya bilinmezliğe yolculuk ya da ruhun bir yerden başka bir yere göçüdür. Bilinmezliğin şöyle bir yönü olacaktır: Ölümler hiçbir şeyin farkına varmadıkları için ölüm korkulacak bir şey değildir.

Sokrates'in temel amacı, hayatın sorgulanmasıdır ve bu uğurda hayatını devam ettirmiştir. Sokrates'in mahkemenin verdiği idam kararını kabullenmesi, onun inançları doğrultusunda değerlendirilmelidir. Zira Sokrates'e göre yaşadığı topraklara ve buradaki yasalara karşı çıkmış olması kabul edilebilir değildir. Yasaların yanlışlığı söz konusu olsa dahi, kişi bu yasalara göre yaşamalı ve isnat edilen suçlamalar da bu sebeple kabul edilmelidir. Mahkemeye otuz Mina vererek kurtulabilecekken veya öğrencileri tarafından kaçırılacakken bunları kabul etmeyen Sokrates'in, hayatının bu şekilde son bulması ve onun ölüm karşısındaki bu tavrı ancak böyle bir filozofa yakıştırılabilir.

Sokrates'in yargılanma sürecini ve ölüm karşısındaki tutumunu irdeledik. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında ise günümüz dünyasının ölümü nasıl karşıladığını veya ölümü nasıl kabullendiklerini irdeleyerek, bu bulguları Sokrates'in tutumu ile karşılaştıracamız.

Ölüm insanlık tarihi boyunca süregelen en büyük korkunun ve tatsızlığın sebebidir. Bilinçaltımızda ölümü yahut bir yokluğu düşündüğümüz olmuştur. Bu düş yolculuğunda sonuç olarak bir noktaya kadar gidebildiğimiz aşıkardır. Çünkü hayatın bir sonunun olduğunu düşünmek kabul edilebilir değildir. Mesela Mısırlıların ölümlerini mumyalayarak eşyaları ile birlikte mezara koymalarının bir tek sebebi olabilir: Ölümlerinin ölümden sonra bir başka boyutta da "hayatlarına" devam edecekleri inancıdır.

Ölüme karşı duyulan bu aşırı korku bazı eylemlerinde beraberinde getirmiştir. Eski çağda İbraniler ölü insanın bedeninin kirli olduğu düşüncesiyle dokunmazlarmış veya Amerikalılar kötü ruhları uzaklaştırmak için havaya ok fırlatırlarmış. Yani farklı toplumlarda kötü ruh ile baş etmek için çeşitli ritüeller mevcuttur. Buna benzer bir varsayım ise mezar taşlarının kötü ruhu yerin altında tutmak için dikilmiş olmasıdır. Bu açıdan askeri cenaze törenlerinde silahların ateşlenmesi, yerlilerin havaya ok atmasıyla eş tutulabilir (Kübler-Ross, 2010: 15).

Yüzyıllardır ölüm korkulan bir bilinmezlik olmasına rağmen günümüzde de halen aynı korku devam etmektedir. Buna rağmen bu kadar vahşetin hala daha sonu gelmemektedir. Bu soru(n)ların çözümü her bir bireyin kendi ölümünden hareket ederek düşünülseydi, karşı tarafa bu kadar acımasız olunamazdı. Ki bu naif beklentiyi, otoyolda seyahat ederken kaza nedeniyle bir başkasının ölümü karşısında "iyi ki ben değilim" hislenişi ile örneklendirebiliriz. Günümüz dünyası ölümü böyle algılamakta, bunu çalışmanın başında ele aldığımız Sokrates'in ölümü ile karşılaştırdığımız da ölümden ölüme farklılıkların olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Günümüzde ölüm öncelikle inkar ve yalnızlaşma ile reddedilir. Kişi, kendi ölümünün yaklaştığını veya öleceğinin söylenmesi halinde bunu reddedip, "Hayır! Ben olamam!" gibi ifadelerle karşılık verir. Çünkü ölümü kabullenmek, ona karşı bir hazırlık gerektirir. Böyle düşünen Sokrates ölüme karşı kendisini hazır hissediyordu. Bu nedenle onda ölüm karşısında inkar ve ölüm sonrasında gerçekleşen yalnızlaşma ve uzaklaşma evreleri yoktur. Ama bunların Sokrates'te olmaması günümüzde hiç kimsede olmayacağı anlamına gelmez. Aslında günümüzde ölüm gündemden düşmemiştir, ölüm üzerine bir şeyler söylenmektedir. Fakat bu konuşmalar sürekli tekrar ettirilmez. Ölüm üzerine önce kısa konuşmalar yapılır sonra söz fazla

uzatılmadan ilgisiz bir konuya geçiş yapılır. Daha sonra da konuşma ölümün konuşulmadığı bir süreçle son bulur.

Ölüme yaklaşan veya ölümü hisseden insanlarda dört aşama görülür. Ölümün birinci aşaması öfke halidir. Ölüme yaklaşan insanlarda görülen ilk davranış öfkedir. İnsanlarda öfke süreci sürekli inkar aşamasının sürdürülmeyeceğinin anlaşılması üzerine ortaya çıkar. Bu evrede ölüm kabullenilmiştir, ancak devamında ise “Neden ben?” gibi sorulara cevap aranır. Daha yaşlı ya da hastalık sebebiyle ölüme daha yakın kişilerin durağı olan bu öfke aşamasında “Benim yerime o olmalı”, “Neden o değil?” gibi içsel çatışma hali belirir (Kübler-Ross, 2010: 59). Bu evreyi Sokrates üzerinden ele alırsak, onda kendisi için reva görülen idam cezası ve bunun akabindeki ölümü karşısında öfkeye dair hiçbir belirtinin olmadığını görürüz.

Ölümün ikinci aşaması ise “pazarlık aşaması”dır. Pazarlık aşaması, ölümün ciddi anlamda yaklaştığında gerçekleşir ve kişi yaptığı hataların affedilmesi için iyiliklerini öne sürer (Kübler-Ross, 2010: 89). Bu aşamada kişi “ölmez isem şunları yapacağım” gibi ifadelerle söz vermeye çalışır. Fakat bu gibi pazarlıklar Tanrı ile yapıldığından açık bir şekilde ifade edilmez. Örneğin ölümünün yaklaştığının hissedilmesi halinde insan, eğer ölümü atlatırsam kendimi, “Ömrümü Tanrı’ya hizmet etmek için adayacağım.” gibi sözler verebilmektedir. Bu pazarlık aşaması Sokrates’te ortaya çıkmamıştır. Zira kendisine ölümden kurtulma imkanı tanınmasına rağmen, o bunları reddederek Atina yasalarına karşı itaatkar bir şekilde idamına rıza göstermiştir.

Ölümün üçüncü aşaması depresyondur (Kübler-Ross, 2010: 93). Depresyon bir çıkmazın göstergesidir. Ölüm fenomeninden kaçmaya çalışan insan, öfke ve pazarlık gibi evrelerin hiçbiri çare olamamıştır. Bu durum insanı bir belirsizliğe, bir depresyona sürükler. O halde depresyon tüm bunların birikiminin açığa çıkma halidir. Ölümü ve sonrasını düşünmek, depresyonu daha da derinleştirir. Her şey bitecek ve yok olacaksınız. Bu durumda bu olumsuz algıyı değiştirecek tek şey inançtır. Ama her ne kadar inanç kişiye yardımcı olsa bile bilinmezliğe yolculuk etmek, kişinin kolayca kabullenebileceği bir şey değildir. Sokrates’i bu depresyon evresinde de görmek olası değildir. Kendisine isnat edilen suçlamalar ve haksız yere yargılanması belki de Sokrates’i ölüm evresindeki depresyondan ziyade, bunların dışında kalan bir depresyona sebep olmuş olabilir.

Ölümün dördüncü ve son aşaması “kabullenme evresidir”. Bu durum kişinin içinde bulunduğu çıkmazın göstergesidir. Kabullenme, ölümlle barışık bir aşama gibi görülse de kişiyi hemen hemen hissizleştiren bir süreçtir (Kübler-Ross, 2010: 89). Burası yukarıda sıraladığımız bütün aşamalardan arda kalan yorgunluğun atıldığı ve beklemeye geçilen nihai noktadır. Diğerlerinden farklı olan bu aşamada kişi artık dönülmez bir yola girmiştir ve inanç boyutunda yapılması gerekenler vardır. Kabullenme sadece bir yola girip beklemek olarak görülmemelidir. Aslında son evre olduğu için yapılması gereken şeyler zihinlerde yer eder. Bu evre Sokrates için de geçerlidir. Sokrates’in savunmasında Kriton’a dönerek, Asklepios’a bir horoz borcunun olduğunu ve bunun ödenmesini istemesi ölümü kabullenmesinin göstergesidir.

Elizabeth Kübler-Ross’un yaptığı bir araştırma neticesinde ortaya koyduğu bu aşamalar ile ölüm fenomeninin neyi ifade ettiğini göstermeye çalıştık. Tüm bu aşamalar içinde en çok

dikkat çeken i ise umuttur. Umut insanın bu dünyadaki varoluş koşullarından biri olup, nerede ve ne zaman yeşereceği belli olmayan tıpkı bir filizdir. Umut, insanın en çok ihtiyaç duyduğu anda önem arz etmektedir. Muhtemeldir ki Sokrates'in içinde bu umut sürekli vardı. Her ne kadar yasalara ve onu suçlayan insanlara güvenmese de kendisinin suçsuz olduğunu ve bunun ortaya koyulacağını içeren bir umudu her zaman taşıdığını ileri sürebiliriz.

Kübler-Ross, iki buçuk yıl süren ve ölümcül hastalar üzerine yaptığı çalışması ile ölümün aşamalarını ortaya koymuştur. Ele aldığımız bu çalışmamızda Kübler-Ross'un bulguları ışığında Sokrates'in ölüme yolculuğunu irdelemeye çalıştık. Ancak Kübler-Ross'un çalışması ölümcül hastalıklarla uğraşan insanlar iken, Sokrates'in ölümü bunlardan biraz daha farklıdır. Her ne kadar aynı kategoriye koyulmasalar da ölümü bir tek yere sığdırmakta doğru olmayacaktır. Çünkü ölüm, nerde ve nasıl karşımıza çıkacağı belli olmadığı gibi, bu aşamalarda farklılık göstermektedir. Sokrates'in ölüme yolculuğunda öfke, depresyon ve kabullenme gibi aşamaları yaşadığı ifade edilebilir, sadece bir tek farkla; bu aşamaların süresi ve gerekçeleri her insanda olduğu gibi Sokrates'te de farklılık gösterebilir.

Cicero'nun ifade ettiği gibi: "Felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir" (Critchley, 2014: 15). İlk sav niteliğinde olan bu cümleye göre felsefenin asıl amacı kişiyi ölüme hazırlamaktır. Kişi Sokrates gibi ölümsüzlüğe karşı bir tutum geliştirmelidir ki ölüme yolculukta öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme gibi aşamalardan uzaklaşarak ölümü sadece bir yer değişimi veya başka bir hayata geçiş olarak kabullenebilsin. Belki de ölüm, Sokrates'in son sözlerinde ifade ettiği gibidir:

"Ben ölmeye, sizler de yaşamaya. Hangisi daha iyi? Tanrıdan başka kimse bilmez bunu" (Platon, 2011:39)!

Kaynakça

- Arslan, A. (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2* (3.Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Aytaç, G. (2018). *Ölüm Üzerine*, İstanbul: Payel Yayınları
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*, (7. Baskı), İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- Critchley, S. (2014). *Ölü Filozoflar Kitabı*, (Çev. Talip Kabadayı), Ankara: Bilgesu Yayıncılık
- Evlice, A. (2014). "Sokrates'in Savunmasına Hukuki Bir Bakış", *Hukuk Gündemi*, 2: 45.
- Kübler-Ross, E. (2010). *Ölüm ve Ölmek Üzerine*, (Çev. Ekin Uşşaklı), Ankara: April Yayıncılık
- Lee, H. (2012.) *Bülbülü Öldürmek* (6. Baskı), (Çev. Özyay Süsoy), İstanbul: Altın Kitaplar
- Ökten, K. H. (2016). *Ölüm Kitabı (Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri)* (2. Baskı), İstanbul: Agora Kitaplığı
- Platon, (2011). *Diyaloglar (Sokrates'in Savunması)* (8. Baskı), (Çev. Teoman Aktürel), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Platon, *Diyaloglar (Theaitetos)* (8. Baskı), (Çev. Teoman Aktürel), İstanbul: Remzi Kitabevi